

[itobiad], 2020, 9 (2): 1065/1091

**Garp Ocaklarında Birliğin Bozulması: 18. Yüzyılda Cezayir-Tunus-
Trablusgarp İlişkileri**

Disruption Of Unity And Integrity In Western Odjacks: Algeria-
Tunisia-Tripolitania Relations In The 18th Century

Abdullah Erdem TAŞ

Dr. Öğr. Üyesi, DPÜ İslami İlimler Fak. İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü
Asst.Prof., Dumlupınar University, Faculty of Islamic Sciences, Department
of Islamic History and Arts

abdullah.tas@dpu.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-2680-7713

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 10.03.2020
Kabul Tarihi / Accepted : 26.04.2020
Yayın Tarihi / Published : 15.06.2020
Yayın Sezonu : Nisan-Mayıs-Haziran
Pub Date Season : April-May-June

Atıf/Cite as: TAŞ, A . (2020). Garp Ocaklarında Birliğin Bozulması: 18. Yüzyılda Cezayir-Tunus-Trablusgarp İlişkileri. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 9 (2), 1065-1091. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/54141/701731>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012 – Istanbul / Eyup, Turkey. All rights reserved.

Garp Ocaklarında Birliğin Bozulması: 18. Yüzyılda Cezayir-Tunus-Trablusgarp İlişkileri*

Öz

Osmanlı Devleti, 16. yüzyılda Kuzey Afrika'da üç vilayet kurdu. Cezayir, Tunus ve Trablusgarp'tan oluşan bu vilayetlere Garp Ocakları deniliyordu. Fetihlerinin akabinde bu vilayetlerin başına dirayetli beylerbeyiler atanmış ve klasik ocak düzeni kurulmuştu. Ancak yüzyılın sonlarında vilayet idaresinde ciddi sıkıntılar yaşanmaya başladı. 17. yüzyılda artık İstanbul'dan atanan beylerbeyilerin ocak yönetiminde sözü geçmez oldu. Güç dengelerinin değişmesi her şeyi altüst etmişti. Nitekim bu süreçte her ocakta bir iktidar mücadelesi yaşandığı gibi ocakların birbiriyle irtibatı da zayıfladı. Hatta aralarında savaşlar yaşandı. Bu sıkıntıların en yoğun yaşandığı dönem 17. yüzyılın sonları ve 18. yüzyılın ilk yarısı oldu. Bu çalışmada mezkûr dönemde ocaklarda yaşanan iktidar kavgaları ve meydana getirdiği tesirler ile Payitaht'ın Kuzey Afrika'da aldığı tedbirler değerlendirilmiştir.

Özet

Osmanlı Devleti, 16. yüzyılda Kuzey Afrika'da üç vilayet kurdu. Cezayir, Tunus ve Trablusgarp'tan oluşan bu vilayetler, diğer Osmanlı vilayetlerinden farklı bir yapıya sahipti. Zira Kuzey Afrika toprakları Osmanlı Devleti'nin batı sınırını teşkil ediyor ve bu sınırda da devamlı savaşlar yaşanıyor. Yerli halkın savaşçılık kabiliyeti yetersizdi. Bunun için Anadolu'dan Kuzey Afrika'ya sürekli asker ve mühimmat sevk edilerek ocakların savaşçılık düzeyi ve savunma gücü artırıldı. Askerlere dayalı bir yönetim olduğu için Mağrip coğrafyasında (batıda) yer alan bu vilayetlere yeniçeri ocağından mülhem "Garp Ocakları" denilirdi. Fetihlerinin akabinde Garp Ocaklarının başına dirayetli ve bölgeyi tanıyan beylerbeyiler atanmış ve onlar eliyle burada klasik vilayet düzeni kurulmuştu. Ocak halkının da beylerbeyilere itaat etmesiyle uyumlu bir idare ortaya çıkmıştı. Ancak 16. yüzyılın sonlarında vilayet idaresinde ciddi sıkıntılar yaşanmaya başladı. Ocak askerleri ve denizciler bu topraklarda uzun bir süredir bulunuyorlardı ve belli bir nüfuz da temin etmişlerdi. Beylerbeyiler ise artık kısa bir süreliğine atanıyor ve geldikleri coğrafyada ocak askerleriyle imtizaç edemiyorlardı. Ocak ricali her işte kendi içlerinden seçtikleri "dayı", "bey",

* Bu çalışma, 1-3 Aralık 2016 tarihleri arasında Manisa Celal Bayar Üniversitesi'nde gerçekleştirilen "Uluslararası Fethinin 500. Yılında Cezayir, Barbaros Hayrettin Paşa ve Osmanlı Denizciliği Sempozyumu"nda sözlü olarak sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş hâlidir. Sistematiğe olmayan ve eksikler barındıran basılmamış bildiri, bu çalışma ile tekmil edilmiştir.

“reis” gibi nüfuzlu kişilerin sözlerine uyuyor ve ara sıra beylerbeyilere muhalefet ediyorlardı. Bir süre sonra bu nüfuzlu kişileri vilayetin yönetimine geçirerek beylerbeyileri yönetim işlerinden uzaklaştırmak istediler. Fiili bir durum yaratmışlardı. Ocakların idaresi, zamanla dayıların-beylerin eline geçti. Payitahtın merkezden gönderdiği Beylerbeyilerden bazıları tekrar güç kazanmak istemişse de genellikle başarılı olamadılar. 17. yüzyılda artık İstanbul'dan atanan beylerbeyiler yerine, ocak yönetimini eline geçiren mütegalibeye paşalık verilmeye başlandı. Bu yeni idare tarzının oturması ise çok sancılı oldu. Bu süreçte Kuzey Afrika'da kaotik bir ortam oluştu. Herkesin kabul ettiği bir üst otorite (Padişah'ın atadığı vali/beylerbeyi) yerine vilayet içindeki etkili grupların desteğiyle yönetimi ele geçiren yeni hâkimlere (dayılar/beyler) dayanan bu sistemde, güç dengelerinin değişmesi her şeyi altüst edebiliyordu. Öldürülen, azledilen, sürgüne gönderilen birçok dayı-bey vardı. Ocakların içerisinde iktidar mücadelesi şiddetlenip genişememe durumu olduğu zaman rakipler ocak dışından da destek aramaya başladılar. Zaten fetihten beri ocakların arasında bazı sınır meseleleri de mevcuttu ve bu husus ocakları zaman zaman karşı kaşıya getiriyordu.

1675'te Tunus'ta Muradî Hanedanı içinde başlayan iktidar mücadelesi, Cezayir Ocağı'nı da içine çekti ve iki ocak askeri fasılalarla uzun bir dönem birbiriyle savaştı. 1684'te Tunus şehri iki yıl Cezayir askerlerinin muhasarası altında kaldı. 1693'te Fashlılarla ittifak kuran Tunuslulara saldıran Cezayir-Trablus müttefik ordusu Tunus'ta büyük bir yıkıma sebep oldu. Payitaht uyarılarına aldırmayan ocaklıları yola getirmek için merkezden üzerlerine yeni beylerbeyiler gönderdi. Fakat bu da bir netice vermedi. 1700'de bu sefer Tunus-Trablus müttefik ordusu Cezayir'e saldırdı. İki taraftan çok zayıf olduğu bu savaştan galip çıkan olmadı. Payitaht yine ağır tehditler içeren hükümler göndermekle yetindi. 1704-1705 yıllarında Tunus ordusu Trablus'a saldırdı ve eyalette ciddi sıkıntılara yol açtı. Tunus askeri arasında çıkan salgın hastalık dolayısıyla Trablus daha feci bir akıbetten kurtuldu. Tunus'ta ve Trablus'ta yaşanan iktidar mücadeleleri neticesinde ilkinde Hüseyinîler, ikincisinde Karamanlılar iktidarının temelleri atıldı. 1725-1729 yılları arasında Payitaht, ocaklardaki bu hanedan idaresinden rahatsızlığını aşikâr eden hükümler göndererek eyalet yöneticilerini uyardı. Ancak 1735'te ve 1756'da Cezayir ordusunun Tunus'a girmesine engel olamadı. Bu iki hadisede de yine Tunus'ta yaşanan iktidar mücadelesiyle alakalıydı.

Payitahtın ocaklar arasındaki mücadeleyi bertaraf etmek için uyguladığı temel politika ise şöyleydi: Bir kere payitaht güçle yani donanma gönderip ocakları tedip etmekten acizdi. Bunun için farklı yöntemler kullanmayı tercih etmişti. İlk olarak ocak idarecilerine ayetler ve hadislerle dolu nasihat içeren hükümler yazıldı. Eğer nasihatlere uyulmazsa tehdit olarak padişahın bedduasına mazhar olacakları belirtildi. Tabii ki bu hükümler nazif olmadı. Ardından iktidarı ele geçirene beylerbeyilik verilerek nüfuzunu artırma ve

tek başlı bir yönetim oluşturulmak istendi. Bunda da sıkıntılar yaşanınca bir cezalandırma usulü olarak beylerbeyilik verilen ocaklıyı azledip payitahttan beylerbeyi gönderilmeye çalışıldı. Bu teşebbüs ocaklarda makbul karşılanmadı; 1708'de Tunus, 1711-1712'de Trablus ve 1729'da Cezayir bu teşebbüse sert tepki gösterdi. Neticede ocakların dediği oldu. Diğer taraftan payitaht ocakların itaatsizliğinde onların Anadolu kıyılarından levend tahririne ve diğer Osmanlı limanlarında ticaret yapmalarına sınırlamalar getiriyor; bazen bunları külliye yasaklıyordu. Fakat bu yasaklamalar da çok uzun sürmüyordu. Zira ocakların tamamen güçsüz düşüp düşman eline geçmesinden de korkuluyordu. Aynı zamanda ocakların Osmanlı deniz seferlerine katılması ve donanmayı desteklemeleri emredilerek bu yolla ocakların merkezi otoritenin emri altına alınıp devlete itaatleri ve bağlılıkları pekiştirilmeye çalışıldı. Yine bu yolla ocaklıların bir arada savaşmalarıyla aralarındaki ülfetin/kaynaşmanın artacağı umuldu. Ancak bütün bu tedbirler istenen neticeleri vermedi.

18. yüzyılın ikinci yarısında eyaletlerdeki iktidar yapısı büyük ölçüde oturdu. Kendiliğinden bir sükûnet ortamı oluştu. Ocakların çekişmeleri nispeten azaldı. Fakat bu ocakların birbiriyle büsbütün dayanışma içerisinde olduklarını da göstermiyordu. Aksine ocaklar sınırları belli birer devlete dönüşmüş; yerli halkla dışarıdan gelen unsurların kaynaşması tamamlanmış ve ocaklarda birbirinden farklı yeni bir siyasi-iktisadi-sosyal yapı oluşmuştur. Diğer taraftan 18. yüzyılda ocaklar arasında yaşanan rekabetin ardından oluşan bu yapının, 20. yüzyılda (sömürgecilik sonrasında) kurulan bağımsız Kuzey Afrika devletlerine zemin teşkil ettiği de söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Cezayir, Tunus, Libya, 18. Yüzyıl.

Disruption Of Unity And Integrity In Western Odjacks: Algeria-Tunisia-Tripolitania Relations In The 18th Century

Abstract

The Ottoman Empire established three provinces in North Africa in the 16th century. These provinces, consisting of Algeria, Tunisia and Tripoli, were called Western Odjacks. Following their conquests, vigorous governors (beylerbeys) had been appointed to these provinces and a classical odjack order had been established. However, at the end of the century, serious problems started to occur in the province administration. In the 17th century, the beylerbeys were no longer mentioned in the odjack management. Changing power balances turned everything upside down. A power struggle started in every Odjack. Odjacks' relations with each other also deteriorated. There were even wars between them. The most intense period of these troubles was the end of the 17th century and the first period

of the 18th century. In this study, the power struggles in the odjacks and the effects of these fights and the measures taken by Payitaht in North Africa were evaluated.

Summary

The Ottoman Empire established three provinces in North Africa in the 16th century. These provinces, consisting of Algeria, Tunisia and Tripoli, had a different structure than other Ottoman provinces. Because those lands constitute the western border of the Ottoman State and there were continuous wars. Because of the local people's insufficient fighting ability, soldiers and ammunition were sent from Anatolia to North Africa for more defense power. As a military-based administration, these provinces in Mağrip geography were called "Western Odjacks". Following their conquests, vigorous and familiar beylerbeys were appointed here and they established the classic provincial order in North Africa and a harmonious administration style emerged. However, in the late 16th century, serious problems started to occur in the province administration. Beylerbeys was appointed for a short period and they could not flee with the soldiers. In every job, the soldiers of odjack followed the words of those influential people and occasionally opposed the beylerbeys. After a while, they wanted to transfer these influential people to the administration of the province and to remove the beylerbey from their administrative affairs. The administration of the odjacks passed into the hands of dey or bay over time as a result. Although some of the Beylerbeys sent by Payitaht from the capital wanted to gain power again, they were generally not successful. In the 17th century people who took over the management of the odjacks began to be beylerbey instead. In this process, a chaotic atmosphere occurred in North Africa. In this new system, the change in power balances could turn everything upside down. Many deys and bays were killed, dismissed and exiled. When the power struggle intensified and the results failed, the opponents began to seek support from outside the odjacks.

The struggle for power, drew the Algerian odjack and the two odjack fought each other for a long time. In 1684, the city of Tunisia was under the siege of the Algerian soldiers for two years. In 1693, the Algerian-Tripoli allied army caused great destruction in Tunisia. Payitaht sent new beylerbeys from the capital to discipline the soldiers who did not pay attention to warnings. In 1700 the allied army of Tunisia-Tripoli attacked Algeria this once. There was no winner in this war, but there were many deaths from both sides. In 1704-

1705, the Tunisian army attacked Tripoli and caused serious problems in the province. Tripoli survived a disastrous fate due to the epidemic among Tunisian soldiers. As a result of the power struggles, the foundations of the Husayni rule in Tunisia and the Karamanli rule in Tripoli were laid. Between 1725 and 1729, Payitaht warned state administrators by reporting discomfort from this dynasty administration in the odjacks. However, it did not prevent the Algerian army from attacking Tunisia in 1735 and 1756.

The main policy of Payitaht to eliminate the struggle was as follows: Payitaht was unable to send navy so he preferred to use different methods for this. First, verse and hadith-filled advice letters were written to the odjack administrators. Then, it was aimed to increase its influence and to form a single-headed administration by giving pashalik to those who took power. When there were difficulties in this, an attempt was made to send the Beylerbeyi from the Payitaht to dismiss the dey/bay who was given pashalik as a punishment method. Tunisia in 1708, Tripoli in 1711-1712 and Algeria in 1729 reacted violently to this attempt. As a result, the requests of the odjack soldiers were accepted. On the other hand, Payitaht imposed some restrictions on recruiting soldiers from Anatolian shores and trading in other Ottoman ports in case of disobedience of the odjacks. Sometimes it completely banned them. But these prohibitions did not take too long. Because it was feared that the odjacks were completely weak and occupied by the enemy. At the same time, by ordering the odjacks' ships to join the Ottoman naval expeditions and to support the navy, the odjacks' soldiers were put under the command of the central authority and the obedience and loyalty of the odjacks were tried to be reinforced. In this way, it was hoped that the friendship between the odjacks' soldiers would increase. However, all these measures did not give the desired results.

In the second half of the 18th century, the power structure in the odjacks largely sat. So that the odjacks turned into a certain state; the social cohesion of local people and people coming from outside has been completed and a new political-economic-social structure has emerged in the odjacks. On the other hand, it can be said that this new-occured structure, formed the ground for the independent North African states founded in the 20th century (after colonialism).

Keywords: Ottoman Empire, Algeria, Tunisia, Tripolitania, 18th Century.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin Endülüs ve Kuzey Afrika Müslümanlarından gelen yardım çağrılarına mukabele etmek üzere Orta ve Batı Akdeniz'e yöneldiği bilinmektedir. 16. yüzyıl boyunca süren şiddetli bir mücadelenin ardından Kuzey Afrika topraklarındaki İspanyol (Habsburg) tehdidi bertaraf edilmiş ve burasının muhafazası için Garp Ocakları da denilen üç vilayet¹ kurulmuştur. Barbaros kardeşlerin 1510'larda ayak bastığı Cezayir 1533-1545 arasında, Tunus -akim kalan iki seferin (1534, 1569) ardından- 1573-4'te, Trablusgarp (Libya) ise 1551'deki fethinin akabinde 1556'da bir Osmanlı vilayeti olarak teşkilatlanmıştır (İnalçık, 2003, s.110). 16. yüzyılda bu vilayetlere genellikle denizcilikten gelen dirayetli beylerbeyiler tayin edildi ve bölgenin idaresinde merkezin otoritesi etkili oldu. Ancak 17. yüzyıla gelindiğinde otoritesi gittikçe azalan beylerbeyilerin ocaklılara ve korsanlara gücü yetmemeye başladı. Askerî sınıf, beylerbeyiler yerine kendi aralarından seçtikleri nüfuzlu kişilerinin (dayıların) sözüne itaat etmeyi tercih ediyordu ve bir adım sonra da bu kişileri vilayet yönetimine ortak ettiler. 1591'de Tunus'ta, 1603'te Trablusgarp'ta, 1671'de ise Cezayir'de mevki-i fiile konulan bu yeni idare tarzına "Dayılar İdaresi" denildi. Dayılar idaresinde beylerbeyilerin payitahtı temsil etmek dışında bir otoriteleri kalmadı. Payitahtla ocakların irtibatı kopmaya başladı. Dayılar hâkimi oldukları vilayetlerde müstakil melikler gibi davranıyor; yabancı devletlerle kendi başlarına antlaşmalar akdediyorlardı. Dayıların bazıları vilayet yönetiminde başarılı görülerek merkezden tanınınca beylerbeyilik ile dayılığı şahıslarında cem etmiş ve vilayetin hem fiili hem de resmi yöneticisi olmuştu. Diğer ocaklardan farklı olarak Tunus Ocağı'nda kara ordusunun başında bulunan "bey"lerin de ciddi bir nüfuzu vardı. 1613'te "bey" seçilen Korsika asıllı mühtedi Murad'ın Tunus'un asayışı ve kalkınması yolunda sarf ettiği çabalar, Payitahtın dikkatini çekince kendisine 1631'de beylerbeyilik verilmişti. Murad Bey'in beylerbeyi olmasıyla yerine geçen oğlu Hammûde döneminde "beylik" en itibarlı/nüfuzlu makam hâline geldi. Sonraki yıllarda Tunus Ocağı'nın asıl hâkimleri "Bey"ler olmaya devam etti (Moalla, 2004, s.20.) Bu açıdan 18. yüzyılda Garp Ocaklarında üç tip idareci olduğunu söyleyebiliriz:

1.Paşalar (Beylerbeyiler), 2.Dayılar, 3.Beyler.

Dayıların/Beylerin hâkim olduğu dönemde Avrupa devletleri, ocakları "kingdom (ing.), royaume (fr.), regency (ing.), reggenze (it.)" şeklinde niteliyordu. "Sultanlık" veya "sultan naipliği" şeklinde çevirebileceğimiz bu tabirler, Garp Ocaklarının Osmanlı Devleti'nden büyük ölçüde kopmuş müstakil bir devlet gibi algılandığının da işaretidir (Çetin, 1996, s.382-386). Bu algı teoride kalmamış bilfiil Avrupa devletlerinin ocaklarla yaptıkları antlaşmalara da sirayet etmiştir. Ayrı ayrı meliklikler olarak kabul edilen her

¹ Orhan Kılıç, Kanuni Döneminde sancaklardan müteşekkil üst idari taksimat üniteleri için "eyalet" tabirinin kullanılmadığını; "vilayet" denilmesi gerektiğini belirtmiştir: (Kılıç, 2019, s.366-367)

bir ocakla yapılan antlaşmada mutlaka ocakların birbirine olan desteğini iptal eden, ittifakını bozan maddeler yer almıştır.²

17. Yüzyıl Sonlarında Osmanlı Devleti'nin Genel Durumu ve Garp Ocakları

II. Viyana Kuşatması'nın (1683) başarısızlığı Avrupa devletlerine Osmanlı'dan öç almak için bir fırsat yaratmıştı ve hızlı bir şekilde ittifaklar kurularak Osmanlı topraklarına saldırılar başladı. Macaristan, Erdel ve Mora'da başlayan saldırılar karşısında Osmanlı payitahtı yeni tedbirler almaya mecbur kaldı. 1687'de IV. Mehmed'in yerine kardeşi II. Süleyman tahta geçirildi. Fazıl Ahmed Paşa da sadrazam olarak bilfiil devletin idaresini üstlendi. İktisadi sıkıntıyı aşmak için tasarruf tedbirleri ve sıkı vergi denetimi getirildi. Bu düzenlemeler orduda icra edilince 1690 yılında Avusturya'dan Niş, Semendire ve Belgrad şehirleri geri alındı. Ne var ki bir sene sonra Avusturya seferinde Fazıl Ahmed Paşa şehid oldu. Yeni padişah II. Ahmed de 1695'te ölünce II. Mustafa (1695-1703) tahta çıkarıldı (Mantran, 2011, s. 306-323). Bu sırada Osmanlı donanması da Akdeniz'de bazı başarılar elde etmişti. Daha önce Girit seferinde (1645-1669) kalyonların etkisi görülmüş ve Garp Ocakları kalyonlarından ve denizcilik tecrübesinden de istifade edilerek yavaş yavaş kadırgadan kalyona geçilmeye başlanmıştı. 1685-1699 arasında kalyon inşasına hız verilince bu deniz savaşlarında başarıları getirdi. Ancak kara savaşlarındaki mağlubiyetler 1699'da imzalanan Karlofça Antlaşması'yla Osmanlı Devleti için düşüş sürecinin başlangıcı oldu (Bostan, 2006, s.183-206).

Diğer taraftan 17. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı devlet yönetiminde iktisadi ve sosyal şartların icbar ettiği yeni uygulamalar da zuhur etmeye başlamıştı. Mesela bunlardan biri olan *mâlikâne* sistemi, miri mukataaların kayd-ı hayat şartıyla iltizama verilmesi demektir ve 18. yüzyılda *mâlikâne* sisteminin kapsadığı alan iyice genişlemiş ve işletmeler dışında sancaklar ve eyaletlerde de *mâlikâne* uygulamasına geçilmişti. *Malikâne* sisteminin aynen ocaklık sancaklardaki gibi devletin merkezi yönetim anlayışını esnettiği ve bazı bölgelerde yerinden yönetimin etkili olduğunu söyleyebiliriz. Bu gibi yerlerde asıl güç mahallî nüfuz sahiplerinde/hanedanlarda idi ve devlet de büyük ölçüde bu nüfuzlu kişileri resmen tanıyordu (Kılıç, 2010; Kılıç, 2001).

Garp Ocaklarının da benzer bir durumu vardı. Merkezden uzak coğrafyada yer alıyorlar ve ocakların iç işleyişi de büyük ölçüde merkezin bilgisi dışındaydı. Payitahtın hâkimiyeti ve kontrolü zayıftı. Ocaklar, artık yöneticilerini kendi içlerinden seçiyor ve İstanbul'dan gönderilen paşaları yönetime dâhil etmiyorlardı. Zaten ocaklara gelen paşalar da artık eskisi gibi

² Avrupa devletlerinin Garp Ocakları politikası ve özellikle ocakları birbirinden ve Osmanlı Devleti'nden koparmaya matuf faaliyetleri konusunda ayrı bir çalışma tarafımızdan hazırlanmaktadır.

dirayetli ve güçlü idareciler değildi. Bir nevi sürgün gibi ve kısa süreli olarak devletin Kuzey Afrika topraklarına gönderildikleri için ciddi hiçbir icraata girişmiyor ve büyük ölçüde şahsi menfaatlerinin peşinde koşuyorlardı. Aralarında ocaklılarla ve korsanlarla nüfuz mücadelesine girişenler olsa bile pek çoğu kendileri için tahsis edilen konaklarda hiçbir şey yapmadan vaktini doldurmayı tercih ediyordu. Vilayet işlerini ise dayılar/beyler deruhte ediyordu.

Payitaht bu süreçte ocakların bağımsızlaşmasına çok fazla ses çıkarmadı. Zira etkili bir müdahalede bulunacak yeterli gücü yoktu. Diğer taraftan uzaktaki bu eyaletlerin pek nüfuz edemediği iç işlerine çok fazla karışmak da istemiyordu. İç dengeleri bilmeden yapılacak bir müdahale ocakları tamamen mahvedebilirdi. Nihayetinde devletin birçok bölgesinde olduğu gibi burada da esnek bir yönetim anlayışı tercih edildi ve çok gerekmedikçe ocakların iç işlerine müdahale edilmedi.

Diğer taraftan ocaklar bu süreçte kendi yöneticilerini seçmek imtiyazına sahip oldular. Fakat bunun da getirdiği ciddi sıkıntılar vardı. Seçilen eğer güçlü, nüfuzlu ve ocak halkı tarafından sevilen biriye büyük bir gaile çıkmadan hükümet edebiliyordu. Lakin iktidarı belirleyen unsurların³ farklı farklı yönetici adayları varsa bu iktidar mücadelesini şiddetlendiriyor ve taraflar arasında kanlı çatışmalara sebep oluyordu. Bir vilayetin içinde iktidar mücadelesi yaşanıyorsa komşu vilayetler de tabii olarak bu mücadelenin bir parçası oluyordu. Zira ocaklar arasında bir geçişkenlik vardı. İktidar adaylarının komşu vilayetlerden destek bulmaya çalışması da nadir rastlanan hâdiselerden değildi.

Tunus'ta İktidar Mücadelesi ve Tunus-Cezayir İlişkilerinin Bozulması: 1675-1702

1574'te fethedilen ve klasik ocak düzeni kurulan Tunus'ta 16. yüzyıl sonlarında (1591)⁴ yeni bir idare tarzı ortaya çıkmıştı. Bu yeni idare tarzı üç sacayağından oluşmakta idi. Birinci ayak, İstanbul'dan gönderilen "Beylerbeyiler", ikincisi yeniçerilerin kendi aralarından seçtikleri "Dayılar"⁵ ve üçüncüsü de Tunus Kara ordusunun başında bulunan Mirliya yani Sancakbeyleri idi ki emirü'l-evtân (Vatan Beyi) da denilen bu komutanlara zamanla sadece "Bey" denildi. Bu yapıda asıl güç Dayı'da olmak kaydıyla Beylerin de ciddi bir nüfuzu vardı. Beylerbeyilerin otoritesi ise neredeyse yok gibiydi, sadece temsili bir konumları vardı. Vilayetin her ne olursa olsun İstanbul'a merbutiyetine işaret ediyorlardı. Bu üçlü yapıda başlarda Dayılar asıl otoriteyi temsil etmekte iseler de 1631 yılında Bey olan Mahmud

³ Bu unsurları genel olarak yeniçeriler, denizciler, kuloğulları ve bu gruplardan biriyle veya ikisiyle ittifak kurarak iktidara ortak olmak arzusunu taşıyan yerel kabileler şeklinde ayırabiliriz.

⁴ Bu tarihte Tunus Divanı'nı basan yeniçeriler 80 kadar bölükbaşını katledip kendi aralarından güç sahibi dayılara itaat etmeye başlamışlardır. Baskın için (İbn Ebî Dinar, 1286, s.189-190).

⁵ Ayrıntılı bilgi için Tunus'ta "Dayılık" müessesesinin nasıl ortaya çıktığını gösteren şu makaleye bakılabilir: (Maksudoğlu, 1967)

(Hammude) döneminde Beylerin otoritesi Dayılığı gölgede bıraktı.⁶ Mahmud Bey'e daha önce (1631'de) babasına verildiği gibi 1657'de İstanbul'dan Paşalık verilmişti (İbn Ebî Dinar, 1286, s.202). 1661 yılında istifa ve 1664'te vefat eden Mahmud Bey'in yerine oğlu Murad geçti. Murad Bey, iktidarına tehdit gördüğü herkesi sindirerek otoritesini mutlaklaştırdı. Artık vilayetin asıl hâkimleri beylerdi. Fakat Murad Bey'in 1675'te ölümü Tunus'ta çok şiddetli bir iktidar mücadelesinin başlamasına sebep oldu. Murad Bey'in iki oğlu Mehmed ve Ali ile kardeşi Mehmed el-Hafsî Tunus tahtında hak iddia ediyorlardı. Tunus Divanı amca Mehmed el-Hafsî'yi Tunus Bey'i seçince yeğen Mehmed buna itiraz etti. Amcasına galip gelerek onu İstanbul'a gönderdi. Padişah IV. Mehmed (1648-1687) ise, ocaklar üzerindeki otoritesini göstermek kasdıyla Mehmed el-Hafsî'yi paşalıkla Tunus'a geri gönderdi. Bu sırada Trablus'a da Mısırlıoğlu İbrahim Paşa⁷ gönderilmişti. Bu ikisi de ocak halkından idi; lakin kendi ocakları bunları kabul etmeyip Payitahtın tasarrufuna itiraz ettiler. Padişah, bu durumu değerlendirmek için divanı topladı. Neticede böyle uzak memleket ahalisini elde tutmak için mülayemet gösterilmesi ve rızalarının gözetilmesine karar verildi (İlter, 1937, s.141; İbn Ebî Dinar, 1286, s. 207-213).

Mehmed Bey, Tunus tahtına oturunca kardeşi Ali Bey'i tehdit olarak gördüğü için onu sıkı bir kontrol altına almıştı. Ali Bey yine de bir yolunu bularak 1676'da Kostantine'ye kaçtı. Burada kendisine adam toplayıp Kostantine Beyi'nin de desteğini alarak kardeşinin üzerine yürüdü. İlk galibiyet Ali Bey'in oldu; fakat kısa süre sonra Mehmed Bey toparlanıp kardeşini mağlup etmeyi başardı. Kardeşlerin arasındaki bu mücadele nöbetleşe galibiyet ve mağlubiyetlerle sürüp giderken Tunus'ta dayılar da değişiyordu. Kardeşlerden kim galip gelirse ona yakın olan dayılığa geçiyordu.⁸ Ali Bey'in hâkimiyeti döneminde 1678-1679'da Mehmed el-Hafsî beylerbeyi olarak Tunus'a geri döndü. Ali Bey, mağlubiyeti kabul etmeyen

⁶ Ayrıntılı bilgi için (Maksudoğlu, 1968)

⁷ Mısırlıoğlu İbrahim, 1675-1676 arasında Trablusgarp Dayılığı yapmış; fakat aleyhine dönen siyasi ortam dolayısıyla eyaletten kaçmak zorunda kalmıştı. Daha sonra beylerbeyilik fermanıyla vilayeti tekrar ele geçirmeye çalışmışsa da başarılı olamamıştır. Fakat bir süre sonra denizcilikteki mahareti ona Rodos Sancakbeyliği (1682), Kıbrıs Beylerbeyliği, Kaptan-ı Deryalık (1685-1688, 1690-1691) gibi bazı rütbelere getirmiştir. Osmanlı donanmasının restorasyonu ve kalyon inşa tekniklerinin geliştirilmesinde önemli katkısı olmuştur: (en-Nâib, 1317, s.251; Bostan, 2008, s.142).

⁸ İbn Ebî Dinar daha önce dayılığa bir istikrar olduğunu; Osman (1598-1610), Yusuf (1610-1637), Murad (1637-1640), Ahmed (1640-1647), Mehmed ve Mustafa Dayıların müstakil olarak hükümet ettiklerini, hal' edilmediklerini ve görevleri başında vefat ettiklerini belirttikten sonra iktidar mücadelesinin olduğu bu dönemde ise Karagöz, el-Hac Ali, el-Hac Şaban, Mentşeli, el-Hâc Laz Ali, el-Hac Memi, Biçare ve Uzun Ahmed Dayıların hal' edilip görevden uzaklaştırıldıklarını; dayılığın devamlı el değiştirdiğini kaydetmiştir: (İbn Ebi Dinar, 1286, s. 209).

kardeşi ile uğraşırken şimdi iki düşman daha edinmişti. Amcası Mehmed el-Hafsî ile Cezayirliler.

Cezayir Ocağı ile Tunus Ocağı arasında fetihten beri sınır meseleleri vardı.⁹ İki ocak arasındaki ilk sınır tahdidi 1614'te yapıldı ve ilk büyük ihtilaf ise 1627'de çıktı. İki tarafın askerleri sınır hattında çarpıştıysa da ocak hâkimleri daha fazla kardeş kanı dökülmesine müsaade etmeyerek hemen askerlerini geri çekip anlaşmışlardı (İlter, 1937, s.138-139).

17. yüzyılın ortalarında Cezayir'de sıkıntılar artmıştı. Doğuda Kostantine'de çıkan isyan büyüyerek eyalet idaresinde büyük değişimlerin yaşanmasına sebep oldu. 1659 yılından itibaren yeniçeri ağaları; 1671 yılından itibaren de dayılar eyaletin asıl hâkimleri oldu.¹⁰ İlk dayı ihtiyar Hacı Mehmed oldu ancak işleri damadı Baba Hasan yürütüyordu. 1680 yılında Cezayirliler Tunus'taki iç kargaşadan istifade edip eyalet üzerinde hâkimiyet tesis etmek istediler. Baba Hasan, Cezayir ordusuyla Tunus üzerine yürüdü. Tunus Paşası Mehmed el-Hafsi hemen Cezayirlilerin tarafına geçti. Fakat Ali Bey üzerine gelen Cezayir ordusunu mağlup etti. Cezayirliler müşkil durumda kalınca tarafları barıştırma işine soyundular. İki kardeşi barıştırıp amcalarının beylerbeyi olarak eyaletin başında bulunmasını kabul ettirdiler. Bir süre sükûnet sağlandı. 1682'de bu sükûnet tekrar iç savaşa müncer oldu. Bu sefer dayılığı ele geçiren Ahmed Çelebi, önce Ali Bey'e karşı kardeşini destekleyerek Ali Bey'i uzaklaştırdı; ardından Mehmed Bey'i tepelemeye kalktı. Düşman iki kardeş, birlik olup Çelebi'yi devirmek istedi; ancak buna güçleri yetmedi. Nihayet Cezayirlilerden yardım istemek zorunda kaldılar.

1681 yılı sonunda Baba Hasan resmen dayı oldu. Baba Hasan ilk olarak Tilimsan'ı kuşatan Fashlıları mağlup etti. Sonra Fransızlarla uğraştı. Fakat bu sırada denizcilerden Mezomorto Hüseyin, dayıyı öldürtüp yerine geçti (1683). Bir süre sonra da İstanbul'dan beylerbeyilik payesini aldı. Cezayir Dayısı Mezomorto Hüseyin Paşa, 1684'te kâhyası İbrahim Hoca'yı orduyla Tunus'a gönderdi. Cezayir askerleri Tunus şehrini 2 sene muhasara etti. Sonunda Çelebi'nin gücü kırılarak Mehmed ve Ali Beyler şehre girdi. Mehmed Bey vatan beyi, Ali Bey de dayı oldu (el-Mîlî, 1938-1940, s.189-190). Fakat ahali bu iki kardeşin mücadelesi sırasında çok zulüm görmüşlerdi ve kardeşleri başlarında istemiyorlardı. Büyük bir halk isyanı çıktı. İsyân sırasında Ali Bey, bir kurşunla vurulup öldü. Mehmed Bey, kardeşinden kurtulduğuna sevindi; dayılıkla beyliği uhdesinde birleştirdi. İktidarda yalnız kalınca memleket idaresine ihtimam gösterdi ve Tunus'ta yeniden sükûnet hâkim oldu (İlter, 1937, s.143-144).

Osmanlı donanması 1687'de Mora seferine ocak donanmalarının da katılmasını emretmişti. Bu tarihlerde Hüseyin Paşa, Osmanlı donanmasında görev aldığı için Cezayir dayılığına Mezomorto'nun adamı İbrahim Hoca

⁹ Aslında Trablus'la Tunus arasında da bu gibi ihtilaflar çıkmıştı; ancak bu ihtilaflar büyük bir savaşa dönüşmedi; payitahtın müdahalesiyle beylerbeylerin hâkimiyeti döneminde uyuşma sağlandı. Bu konuda *Mühimme Defterleri*'nde çeşitli hükümler bulunmaktadır.

¹⁰ Cezayir'de yaşanan bu idari yapı değişikliği için bkz. (el-Mîlî, 1938-1940, s.166-178).

geçti. Mezomorto kısa bir süre sonra geri döndüyse de Cezayir'de çıkan isyan sonucunda 1689'da İstanbul'a gitmek zorunda kaldı. Asiler Cezayir dayılığına Şaban Ağa'yı geçirdiler. Bu sırada ocak halkının arasındaki mücadele İstanbul'a da ulaşmış olduğu için Payitaht'tan Cezayir ocağına tenbih ve ikazı muhtevi emirler yazıldı (Mühimme Defteri, 1101/1690, dh.99/296).¹¹

1690 yılında Akdeniz'e sefere çıkacak donanmaya katılmaları hususunda ocaklara emir geldi. Emre itaatlerini sağlamak gayesiyle hâkimlerine hilatler, ocakların masrafları için de altın (Cezayir'e 30 bin, Tunus ve Trablusgarp'a 7'şer bin) gönderilmişti (Mühimme Defteri, 1101/1689-1690, dh.99/149-154). İki sene sonra aynı hususta yine emirler geldi (Mühimme Defteri, 1103/1692, dh.102/546).

1694'te Şaban Dayı, Faslılarla ittifak edip Cezayir'e saldırmak niyetinde olduklarını öğrendiği Tunusluların üzerine yürümek için hazırlıklara başladı. Şaban Dayı Tunusluları önceki Cezayir dayısının mallarını ve erzakını kaçırmakla suçluyordu. Dayılıktan azledilenin malı müsadere olunuyordu. Sabık dayı İbrahim ise kaçıp Tunus'a sığınmıştı. Tunuslular hemen durumu payitahta arz etti. Payitahttan Cezayir'e hüküm yazıldı:

"İnneme'l-mü'minûne ihvetun¹² ayetinin gereği olarak mü'min ve muvahhid olan kimseler birbiriyle kardeş ve dost olup ve te'âvenû ale'l-birri ve't-takvâ¹³ ayetine uygun olarak birbirlerine yardım etmelidir. İslam beldelerine saldıran kâfirlere karşı gönül birliği ile gazâ ve cihada katılmalıdır. Bu dinimizin gereği peygamberimizin sünnetidir. Böyleyken aranızda düşmanlık ve nefret oluşup birbirinizle harp etmeniz Allah korusun müminlerin birliğini ve bütünlüğünü parçalar. Bu da kâfirlerin kibrini artırıp Müslümanlara karşı onları birleştirir. Allah'ın rızasına aykırı olan bu tavrınızı terk etmeniz ve aranızı düzeltmek için kapıcıbaşılıktan [Osman]'ı size gönderdim. Müslümanlar arasında dava ve niza olursa cenk ve harp etmek Müslümanın sireti değildir. Şer'-i şerife göre hareket

¹¹ Burada ocak halkının ıslahı için şu ayet-i kerimelere uyulması istenmiştir: Hucurat Süresi 49/10: "Mü'minler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Ve Allah'a karşı takva sahibi olun. Umulur ki, böylece siz rahmet olunursunuz". Haşr Süresi 59/10: "Kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin tutturma!"

¹² Hucurat Süresi 49/10: "Mü'minler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Ve Allah'a karşı takva sahibi olun. Umulur ki, böylece siz rahmet olunursunuz."

¹³ Maide Süresi 5/2: "Birr ve takva üzerine yardımlaşın. Günah ve düşmanlık üzerine yardımlaşmayın. Allah'a karşı takvâ sahibi olun. Muhakkak ki Allah ikâbı (azâbı) şiddetli olandır."

edilmelidir. Sizin Tunuslularla davanız varsa gönderdiğim mübaşir vasıtasıyla davanızı görün, şeriatle amel edin. *Ve lâ tec'al fi kulübünâ gillen li'llezîne âmenû*¹⁴ yoluna girin. Aranızda olan mücadele ve muhalefeti bitirin. Gerek Tunus ahalisi ve gerek diğer komşularınızla İslam kardeşliği üzere iyi geçinin. Komşuluk haklarına riayet edin. *Eti'ullâhe ve eti'u'r-rasûle ve uli'l-emri minküm*¹⁵ ayetine uygun hareket etmeyip emrime muhalefet ederseniz bedduama mazhar olursunuz. Eğer orada davanızın görülmesini istemezseniz iki ocak, vekillerini İstanbul'a göndersin, davanız divanında vezirlerim ve kazaskerlerim huzurunda görülsün. Evâhir-i Receb 1104." (Mühimme Defteri, 1104/1693, dh.104/977)¹⁶

Aynı hususta Tunus'a da bir hüküm yazıldı (Mühimme Defteri, 1104/1693, dh.104/982). Meseleyi çözmek için gönderilmiş olan Osman Çavuş, Tunus'a gelip, gerekli görüşmeleri yaptıktan sonra Cezayir'e gitmek için bir gemiye bindi; lakin Napolililere esir düşerek vazifesini tamamlayamadı (İlter, 1937, s.15). Bu sırada kendilerine payitahtın emri ulaşmayan Cezayirliler, Tunusluların Faslılarla ittifakına karşın Trabluslularla anlaşmışlardı. Şaban Dayı daha önce Faslıları tedip edip düzeni sağlamıştı. Artık Tunus üzerine yürüyebilirdi. Trablus askerlerinin de desteklediği ordusuyla Tunus sınırına ilerledi. İki ordu Elkef'te karşılaştı. Tunus ordusunun başında Mehmed Bey vardı. Cezayirliler galip gelip Tunus içlerine ilerlediler. Tunus kalesini topa tutup külliyetli ganimet ile geri dönen Cezayirliler Tunus'ta büyük zararıyana sebep olmuştu. Bu husus *Mühimme* kaydında şu şekilde belirtilmiştir:

"Trablusgarp Ocağı ile birlikte Tunus üzerine gelip bazı kalelerinin top ve cephanelerini almış; Tunus kalesini muhasara edip içerideki Müslümanların üzerine top atıp büyük-küçük, zengin-fakir, kadın-çocuk birçok Müslümanın ölmesine sebep olmuşsunuz. Nice camileri, mescitleri, medreseleri ve mektepleri tahrip etmişsiniz. O günlerde beş vakit namaz bile kılınmaz olmuş. Taşradaki köyleri yağmalamış; oradan şehre erzak gelmesine bile müsaade etmemişsiniz. Bütün bu

¹⁴ Haşr Süresi 59/10: "Kalplerimizde, iman edenlere karşı hiçbir kin tutturma!"

¹⁵ Nisa Süresi 4/59: "Ey îmân edenler! Allah'a ve Resûl'e ve sizden olan idarecilere (emir verme yetkisinin sahiplerine) itaat edin. Bundan sonra eğer bir hususta ihtilâfa düşerseniz, o takdirde Allah'a ve ahiret gününe îmân ediyorsanız, onu Allah'a ve Resulüne götürün. Bu daha hayırlıdır ve tevîl (yorum) bakımından en güzeldir."

¹⁶ Bu hüküm tarafımızdan kısmen sadeleştirilmiştir.

zulümlerinizi kulağıma geldi. Size karşı olan iyi niyetim değişti. Düşmanlar ittifak edip her taraftan İslam topraklarına saldırıp camileri, mescitleri yakmak isterken onlara karşı gaza ve cihat bütün Müslümanlara namaz ve oruç gibi farzdır. Gönül birliği ile cihat edilmelidir. Siz ise kendi aranızda savaşıyorsunuz. Allah korusun bu yaptığınız Müslümanların birliğini parçalayıp dağılmalarına sebep olabilir. Aranızı düzeltmek için kapıcıbaşı gönderilmiştir. Tunus dâhilinden aldığınız erzak, mühimmat, top ve cephaneyi kendilerine teslim edin. Sakız'ı almak için de acilen eksiklerini tamamlayıp gemilerinizi gönderin." (Mühimme Defteri, 1106/1694-5, dh.105/333)¹⁷

Bütün bu hususlar için Payitaht, Cezayir'e Destari Mehmed Paşa'yı (Mühimme Defteri, 1106/1695, dh.106/20)¹⁸, Tunus'a da Ömer Paşa'yı beylerbeyi atadığını bildirmişti (Mühimme Defteri, 1106/1694-5, dh.105/333; Özcan, 2000, s.102-103). Aynı hususta Trablusgarp ve Tunus'a da hüküm yazılmış ve Garp Ocaklarının gemileriyle donanma-i hümayuna katılmaları emredilmişti (Mühimme Defteri, 1106/1694-5, dh.105/334,335). İlave olarak azledilen Tunus Beylerbeyi Ramazan Paşa ile Tunus Vatan Beyi Mehmed Bey'in İstanbul'a gelmeleri emredildi (Mühimme Defteri, 1106/1694-5, dh.105/336). Cezayir Beylerbeyisi ve Dayısı'na yazılan hükümde bu davetin sebebi açıkça belirtilmişti: "...Bu iki ocak beyninde hâsıl olan fitne ve fesada müsebbib ve illet-i müstakille olan sâbıkan Tunus Beylerbeyisi olan Ramazan ile Vatan Beyi Mehmed". Cezayir hâkimlerinden istenen bu şahısların kaçmalarına veya saklanmalarına engel olup gelecek olan mübaşirle payitahta gönderilmelerini temin etmekte. Bu hükmün bir sureti de Trablusgarp Beylerbeyisi ve Dayısı'na yazılmıştı (Mühimme Defteri, 1106/1694-5, dh.105/337,338). Fakat Mehmed Bey, Tunus içlerinde saklanırken Ali Dayı gemiye binip kaçmış olduklarından bu hüküm yerine getirilemedi. Sonradan Mehmed Bey, Tunus'u tekrar zabtetmişse de 1696 yılında vefat etti (İlter, 1937, s.146). Garp Ocakları birbiriyle savaşırken Mezomorto Hüseyin Paşa kumandasındaki Osmanlı donanması Venedikliler'den Sakız'ı geri aldı. Bu sırada yazılan hükümlerde ocakların donanmaya katılmamış olmaları sert bir şekilde tenkit edilmiş; Mora seferine katılmaları için Sakız'a gelmeleri emredilmişti (Mühimme Defteri, 1106/1695, dh.106/25,26,27).

¹⁷ Bu hüküm tarafımızdan kısmen sadeleştirilmiştir.

¹⁸ Kayda göre, Destari Mehmed Paşa, Cezayir'e gitmediği için Bozcaada'ya sürülmüş; yerine Musa Paşa gönderilmiştir.

1696 yılında Mehmed Bey'in yerine küçük kardeşi Ramazan Bey'in vatan beyi olması ocak divanında münasip görüldü. 1698'de Ramazan Bey de öldürülüp yerine yeğeni Murad Bey geçirildi. Murad Bey'in vazifesi İstanbul'dan da onaylanmıştı (Ruus Defteri, 1700, ds.1551/47; Mühimme Defteri, 1111/1700, dh.111/1118).¹⁹ Murad Bey tekrar Cezayirliler aleyhine Faslılarla ittifak kurmaya çalıştı. Mevlay İsmail'le anlaşmasından sonra Trablusgarp Dayısı'nın damadı olan Halil Bey'in de desteğini aldı. Tunus ve Trablus birlikleri Kostantine şehrini 5 ay muhasara etti. Sonra Kostantine ile Setif arasında Cezayir ordusuyla savaştılar. Bazı kaynaklarda ölenlerin sayısı 9 bine kadar çıkıyordu. Sonunda Murad Bey ile Halil Bey, Cezayir Dayısı Hacı Mustafa karşısında mağlup olarak geri döndüler (Feraud, 1994, s. 236).

1701 yılında aralarındaki bitmek bilmez kavga Payitahtı kızdırdığı için ocaklara birer hüküm yazıldı. Başında *"Ferman-ı hümayûn-ı vacibü'l-ımtisalimin mazmûn-ı münifi ile amel eyliyesiz; hilâfın irtikab ederseniz sonra bedduama mazhar olursunuz; beyninizde bu adâvet ma'kul iş değildir; sizin zaafınız, düşmanımızın kuvvetine sebep olur, akılâne hareket eyliyesiz deyu unvanına hatt-ı hümayunu şevket-makrûn vârid olmuştur"* kaydı bulunan bu hükümde:

"Suğûr-i İslamiye'den olan Cezayir-i garb ve Trablus ve Tunus ocakları eskiden beri birbirleriyle uyum içerisinde ve birlik halinde hareket ederek vakitlerini gaza ve cihada sarfederlerdi. Bu şekilde İslam devletinin düşman karşısındaki yıkılmaz seddi idiler. Ancak şimdi aralarındaki uyum ve birliktelik birtakım fasid düşünceler ve anlamsız gerekçelerle uyumsuzluğa ve kavgaya dönüşmüştür. Hatta ocaklılar birbirleriyle savaşmaya, karşılıklı katillere başlamışlardır. Savaşan taraflardan çok sayıda müslüman telef olup gitmiştir. Bu hususlara dair haberleri işittim. Şimdi, İslam dininin muhafazası, Peygamberimizin getirdiği şeriatın korunması devletin ve milletin en mühim vazifesi olduğundan..." (Mühimme Defteri, 1112/1701, dh. 111/169)

denilmiş ve ocaklıların *inneme'l-mü'minûne ihvetün ve ve in tâifetâni mine'l-mü'minâ'ktetelû fe-aslihû beynehümâ*²⁰ ayetlerine uymaları istenmiş ve ocakların arasını düzeltmek için İstanbul'dan kapıcıbaşı gönderildiği

¹⁹ Murad Bey'in Beyliği 4 Cemaziyevvel 1111 (23 Nisan 1700)'de onaylanmış ve ondan memleketi ve halkı koruyup kollaması, halkın refahını temin edip yeni gemiler inşa ederek eyaletin gücünü artırması istenmişti. Bu sırada Tunus Beylerbeyi Ömer Paşa idi.

²⁰ Hucurat Süresi 49/9-10: "Mü'minler ancak kardeşler", "Ve eğer mü'minlerden iki tâife çarpışırlarsa aralarını hemen ıslah ediniz".

belirtmiştir (Mühimme Defteri, 1112/1701, dh.111/169,170,171). Sultan II. Mustafa bedduasından çekinmeyen ve ıslah olmayan ocaklıları yola getirmek için de ocaklara ait gemilerin Ege kıyılarına yanaşıp levend tahrir etmesini yasaklamıştı (Mühimme Defteri, 1112/1701, dh.111/1734,1735; 1113/1701, dh.112/230,231). Ocakların ise devamlı taze kana ihtiyacı vardı. Bu ihtiyaç ocakların birbiriyle harp halinde oldukları dönemde iyice artıyordu. Tunus Beyi Murad, hala yenilgiyi hazmedememişti; tekrar Cezayir üzerine gitmek niyetindeydi. Fakat yeterli askeri olmayınca asker tahriri için izin almak üzere adamlarından İbrahim Şerif'i bir heyetle İstanbul'a gönderdi. Cezayirli de o sırada İstanbul'da idiler ve Sultan'a, Murad Bey'i şikâyet etmişlerdi. Sultan II. Mustafa, Tunus ve Cezayir heyetini dinledikten sonra iki tarafın barış yapmasını istedi (Maksudoğlu, 1986, s.142). Bunun için yukarıdaki fermanla beraber dergâh-ı âlî kapıcıbaşlarından Ahmed Çavuş arabulucu (Özkan, 2011)²¹ olarak ocaklara gönderildi. Ahmed Çavuş, Garp Ocakları beyleri ve dayılarıyla yaptığı görüşmeler neticesinde Payitahta artık ocakların yaptıklarından pişman olduğunu ve aralarının düzeldiği müjdesini vermişti. Bu haber üzerine Sultan II. Mustafa, Küçük Çavuş Ebubekir'le ocak hâkimlerine hilatler göndererek onların eskisi gibi birlik olmalarından dolayı memnuniyetini göstermek istedi. Cezayir'e yazılan hükümde "Cezayir-i Garb Beylerbeyisi Ali Paşa'ya ve dayısı Mustafa Dayı'ya ve yeniçeri ağasına"; Tunus'a yazılan hükümde "*Tunus Beylerbeyisi Ömer Paşa'ya ve Tunus Vatan Beyi Murad'a ve dayısına ve yeniçeri ağasına*"; Trablusgarp'a yazılan hükümde de "*Trablusgarp Beylerbeyisi Mehmed dâme ikbâluhûya ve yeniçeri ağasına*" hitab edilmişti (Mühimme Defteri, 1113/1702, dh.112/416,417,418). Bu hükümden anlaşıldığına göre Tunus Beyi Murad niyetini gizlemiş ve payitahtın emirlerine uyuyormuş gibi davranmıştır. Tekrar ordusunu toplayıp Cezayir üzerine yürümek niyetindeydi. Askerler payitahtın emirlerine karşı gelmek istemiyordu; rahatsız oldular. Daha önce İstanbul'a da giden İbrahim Şerif, bir fırsatını bulup ordugâhta Murad Bey'i öldürdü ve ordunun başına geçerek Tunus'a geri döndü. Bir süre sonra İbrahim Şerif, Tunus Vatan Beyliği ile Dayılığını uhdesinde cem ederek büyük bir nüfuz temin etti. Tunus'ta Murâdîlerin (1631-1702) kökünü kazıdı. Cezayir'le Tunus'un arası da düzelmiş oldu. Fakat bu sefer Trablus ile Tunus Ocağının arası açıldı.

Tunus Ordusu'nun Trablus'a Girmesi: 1704-1705

1702'de Trablusgarp Dayısı olan Halil Bey, Murâdîlerin sonuncusu sâbık Tunus Bey'i Murad ile sıkı dosttu. Cezayir Dayısı'na karşı 1700'de ona yardım etmişti. Murad Bey, başlarında İbrahim Şerif'in bulunduğu bir komploda öldürülünce Halil Bey'de komşu vilayetin hâkimine karşı bir nefret oluştu. İbrahim Şerif'e Mısır Paşasının hediye ettiği değerli atlara

²¹ Selim Hilmi Özkan, makalesinde Ahmed Çavuşla Küçük Çavuş Ebubekir'in aynı anda ocaklara gönderildiğini belirtmişse de *Mühimme Defterlerine* göre bu ikisi farklı zamanlarda gelmiştir.

Trablus'tan geçerken el koydu. İbrahim Bey hediyeleri geri istediğinde Halil Bey bu talebi reddetti (Rossi, 1974, s.265; Feraud, 1994, s.246). Buna ilaveten hava koşullarının kötüleşmesiyle Tunus korsan gemilerinden biri Trablus limanına girmişti. Üzerindeki değerli mallar ve kölelerle beraber Halil Bey, bu gemiye de el koydu. Bunun üzerine İbrahim Şerif güçlü bir orduyla harekete geçti. Rivayetlere göre bu ordu 18.000 askerden oluşuyordu (İbn Galbun, 1998, s.166; Feraud, 1994, s.247).²² Savaş Trablus'un güney doğusunda Tarre denen mevkiye cereyan etti. Halil Bey yenildi. Kendini kaleye kapadı ve 15 Aralık 1704'de kalede kuşatıldı. Tunus ordusu Münşiye bölgesini yağmaladı. Her taraf harap oldu (ez-Zâvî, 1968, s.22).²³ Kuşatma bir aydan fazla sürdü. Tunuslular buldukları yerden şehrin batısını ve kaleyi top atışına tuttular. Çok büyük bir yıkım oldu. Fakat surların hiçbir yerini patlatamadılar. Kuşatma altındaki bir kısım Trablus askeri, bir ara Babülbahr'den çıkıp Tunuslulara ani bir saldırı gerçekleştirdi. Onları arkadan vurarak büyük kayıplar verdirdiler. Üstüne bir de Tunus askeri arasında veba salgını da çıkınca 34 gün muhasaradan sonra 19 Ocak 1705'de İbrahim Şerif geri kalan adamlarıyla çekilip Tunus'a döndü (Rossi, 1974, s.265).²⁴

Cezayir Dayısı Mustafa, İbrahim Şerif'in Trablus'la uğraşmasına başta ses çıkarmadı. Fakat o Trablus'ta iken hemen harekete geçti. İbrahim Şerif, Tunus'a dönünce Cezayir ordusunun üzerlerine geldiğini öğrendi ve hemen Mustafa Dayı'nın karşısına çıktı; ancak askerlerin memnuniyetsizliği sebebiyle savaşı kaybederek esir düştü. Tunus askeri artık komşu ocaklarla savaşmaktan bıkmıştı. Arap askerleri de ordugâhtan kaçmıştı. Askerlerin arasından Hüseyin adlı bir Türk subayı geri kalan askerleri alıp Tunus'a döndü, ittifakla bey seçildi. Bu sırada Mustafa Dayı, Elkef'i işgal etmiş; yavaş yavaş Tunus şehrine ilerliyordu. Hüseyin Bey Tunus'ta gerekli tertibatı aldırdıktan sonra Mustafa Dayı'nın Cezayir'e dönmesi için kendisine 150.000 kuruş vereceğini vaat ederek bir mektup yolladı. Fakat Mustafa Dayı, bu teklifi kabul etmeyerek Tunus şehrini muhasara etti. Muhasara uzadıkça kendi askerleri arasında hoşnutsuzluk başladı. Mecburen Cezayir'e döndü; döner dönmez de dayılıktan azledilip öldürüldü (İlter, 1937, s. 149). Bu sırada Cezayir, Tunus ve Trablusgarp Ocaklarına payitahtın ikazlarını içeren emirler geldi. Sultan III. Ahmed, Cezayir askerinin Tunus'a, Tunus askerinin

²² Feraud, Fransız konsolosu Lemaire'in Tunus ordusu mevcudunu 30.000 olarak kaydettiğini zikrediyor.

²³ Tahir Ahmed ez-Zâvî, *Mucem*inde "İrame zâti'l-imâd" başlığında Şeyh Abdullah b. Ahmed b. Galbun'a ait olan ve güzelliğinden ötürü böyle isimlendirilen bahçenin İbrahim Şerif'in Münşiye'deki bağ ve bahçeleri tahrip ettiği ve ağaçları söktürdüğü sırada yok olup gittiğini zikrediyor.

²⁴ Tunus kaynaklarına göre Tunus Beyi 1704 Ekiminde çıktı, ordusu 10.000 kişiden oluşuyordu. 10 Aralıkta Trablus şehrini kuşattı. Veba salgını çıkınca kuşatmayı kaldırıp 11 Ocak 1705'te Trablus'u terk etti ve mart başında Tunus'a geldi. Trablus Yahudileri her yıl bu ayın 23'ünü "şerif bayramı" olarak kutlarlar ki bunun sebebi Tunus Beyi İbrahim Şerif'in 1704-1705'teki kuşatmasından Allah'ın yardımıyla Trablus'un kurtulmasıdır. Kendilerini bu zor durumdan kurtaran Allah'a şükrederler.

de daha önce Trablus'a girdiğini ve ocaklar arasında geçimsizlik olduğunu haber almış ve ocakların bu gibi Müslümana yakışmayacak hallerden vaz geçip yek-vücut olmaları için arabulucu olarak Kapıcıbaşılardan Abdülkadir'i göndermişti. Sultan III. Ahmed, nasihatlerine uyulmazsa *"tagayyür-i tab'-ı şâhâne ve teheyüç-i hamiyet-i husrevâneme bâ'is olup"* diyerek ocaklar hakkındaki düşüncelerinin değişeceğini söylemiş ve *"mutî'-i şer'-i mübîn olan müslimînden def'-i dârr-ı mu'ânidîn için devlet-i aliyem tarafından bu emrin tedariki görülmek iktizâ eder"* diyerek de üstü kapalı bir şekilde ocakları tehdit etmiştir. Yazılan hükümde ayrıca hatt-ı hümayûn vardır: *"fermân-ı hümayûn-i vâcibü'l-ımtisâlimin mazmûn-i şerîfi ile amel eyleseniz hilâfi irtikâb olunursa iyâzen billâhi te'âlâ bedduama mazhar olursuz beyninizde böyle ihtilâf ve adâvet sizin zaafınıza ve a'dâ-yı dînin kuvvet ve cesaretine sebep olur nasihat-i mülûkânem üzere hareket eyleseniz."* (Ali Emiri Fonu Sultan III. Ahmed, 1117/1706, b.12241).

Tunus Ocağı bu süreçte Hüseyin Bey'in iyi idaresiyle yavaş yavaş kendini topladı. Bir ara Canım Hoca Mehmed Paşa eliyle payitaht Hüseyin Bey'i değiştirmek ve Tunus'a merkezden beylerbeyi atamak istedi (1708). Fakat bütün ocak halkı ve ahali buna karşı çıkınca atanan beylerbeyi mecburen geri dönmek zorunda kaldı.

Payitahtın Ocaklardan Şikâyeti: 1725-1729

18. yüzyıl başlarında Trablusgarp'ta Kuloğulları iktidarı ele geçirecek güce ulaşmış ve Karamanlı bir Türk'ün soyundan gelen Ahmed Bey 1711'de Trablusgarp Dayısı olmuştu. Payitaht ilk başlarda Ahmed Dayı'yı tanımak istemedi; fakat 1718'de eyalette tek otorite Ahmed Dayı olduğu için onu resmen tanıyarak Trablusgarp Beylerbeyi atadı (Nişan-Tahvil Defteri, 1130/1718, ds.1355/22). Trablusgarp Eyaleti'nde ocağın geçirdiği tahavvülat ve yeni Kuloğlu idaresi bir süre sonra Payitahtı rahatsız etmeye başladı. Fakat meseleyi tamamen halledebilecek müdahale yapılamadığı için iş, vakt-i merhununa bırakılıyordu. Aynı zamanda Payitaht, eyalet tamamen küffarın eline geçmesin diye de Karamanlı'nın valiliğini tanıyıp eyaletin idaresinde gördüğü aksaklıkların düzeltilmesi için sık sık uyarılarda bulunuyordu. Sonuçta burası Devlet-i Aliyye'nin bir toprağı ve İslam Devleti'nin sınır muhafızlığı olup ihmale gelmeyecek kadar önemli idi. Bu süreçte Payitaht'ın kaygılarını aşikâr eden ve eyalet idarecilerini uyanan bir hükümde, "Sugûr-i İslamiye'den" olan Trablusgarp Ocağı'nın idarecileri (Karamanlı Ahmed Paşa ve adamları) kendi menfaatleri için mal toplamaya başladıkları ve ocak nizamını bozdukları için ikaz edilmiştir. Daha önceki idareciler Allah yolunda kâfirle cihadı düstur edinmiş ve memleketin gelirlerini hep cihat yoluna sarf etmiş yiğitler olarak tavsif edilmiş ve yeni idarecilere bunları örnek almaları ihtar edilmiştir. Şimdiki durumda artık düşmanlar ocağın korkmak, çekinmek yerine ocağın düştüğü duruma gülmeye başlamıştır. Ocağın gemileri âtil kalıp eskimış; Rum yiğitlerinin ocağa rağbeti kalmadığı için asker mevcudu iyice düşmüştür. III. Ahmed'in

ocak idarecilerini ağır bir şekilde tenkit ettiği bu fermanla, Cezayir Ocağı'ndan ise sitayişle bahsedilmiştir. Buradaki ifadelerde Cezayir Ocağı'nın Tunus ve Trablusgarp'takinin aksine "vaz'-ı kadîmlerini asla tağyir" etmediği vurgulanarak bu iki ocaktaki yönetim anlayışından ve bunun sonuçlarından rahatsızlık dile getirilmiştir. Hükmün son kısmında ise Karamanlı Ahmed Paşa ve ocak ileri gelenleri açık açık tehdit edilmiştir. Gaflet uykusundan uyanıp mal toplama sevdasından vazgeçmeleri, toplanan malı cihat için sarf etmeleri, ocağın düzenini bozanları eyaletten kovmaları, kısacası kanun-ı kadime dönmeleri istendikten sonra eğer böyle yapmazlarsa üzerlerine donanma-yı hümayunla asker gönderileceği bildirilmiştir (Mühimme Defteri, 1137/1725, dh. 132/1054).

Bu hükmün bir sureti "Tunus Beylerbeyisine ve Vatan Beyine ve Tunus Dayısına ve Müftisine ve Kadısına ve ulema ve suleha ve Yeniçeri ağası ve Bölükbaşları ve Yayabaşlarına ve sair ihtiyarlarına" kaydıyla Tunus idarecilerine de gönderilmiştir (Mühimme Defteri, 1137/1725, dh. 132/1055). Payitaht, bu sırada Trablusgarp ve Tunus Ocaklarının nizamından memnun değil iken Cezayir Ocağı'ndan sitayişle bahsetmiştir. Zira Cezayir Ocağı'nda Dayılık idaresi varsa da ocak yeniçerileri ve Türkler, hâlâ idarede hâkim durumda idiler. Fakat Tunus ve Trablusgarp'ta ocak nizamı tamamen bozulmuş; eyalet idaresi mütegalibenin ve onları destekleyen yerli unsurların eline geçmiştir.

1729 yılında Trablusgarp, Tunus ve Cezayir'in dayılıktan gelen Beylerbeyileri hepsi birden değiştirilip merkezden yeni beylerbeyiler atanmıştır. Fransızların 1728 Temmuzunda Trablus'u bombardıman etmesinden sonra 20 Receb 1141'te (19 Şubat 1729) Beylerbeyilik Karamanlı Ahmed Paşa'dan alınıp daha önce Alacahisar Mutasarrıfı olan Numan Paşa'ya verilmiştir (Kamil Kepeci Tasnifi, 1729, ds.523-M/46). Tunus'a da daha önce Ömer Paşa gönderilmişti. Fakat mazul Cezayir Beylerbeyi Abdi Dayı, yeni gönderilen beylerbeyi Aslan Mehmed Paşa'yı limana yanaştırmayıp kovmuştu. Bu husus Cezayir Ocağı ile Osmanlı Payitahtını karşı karşıya getirdi.²⁵ Hatta azledilen Cezayir Beylerbeyi için Şeyhülislam'dan fetva bile alınmıştı. Payitahtın gönderdiği idareciyi kabul etmeyen ocak ve ocaklı hakkında nasıl bir süreç işlediğini ve ne gibi hamleler yapıldığını anlamak için bu kayıtların önemi büyüktür. Mesela merkezden gönderilen beylerbeyini kabul etmeyen Cezayir Dayısı hakkında şu şekilde fetva istenmiştir:

"Cezayir-i Garb hudûd-i memleket-i Osmâniyede dâhil olup
Seyyidü's-selâtin İmâmü'l-müslimîn Padişahımız
Hazretleri'nin taraf-ı karînü'ş-şereflerinden cezâre-i mezkûreye

²⁵ Aslında Payitaht'ın Cezayir Ocağı'ndan rahatsızlığı 1725 senesinde başlamıştı. Bu tarihte Payitaht Avusturya ile Garp ocaklarının ayrı ayrı antlaşmalar yapmasını istemiş; Cezayirli antlaşmaya yanaşmayıp Avusturya gemilerini vurmaya devam etmişlerdi. (Bu konudaki hükümler için bkz. Mühimme Defteri, 1138/1726, dh.133/738; 1141/1729, dh.135/982).

vali nasb ve tayin oluna gelmekle işbu sene-i mübarekede müşarünileyh tarafından nasb ve irsal olunan vali, sefine ile cezîre-i mezbûre limanına dâhil oldukta cezîrede Dayı namına olan Zeyd hevasına tabi eşhası başına cem' ve valiyi men' ve limandan ihraç edip cezîreyi taht-ı yed-i imamdan izâleye kıyâm ve emâret iddiasıyla kendi zabt etmek murad eylese Zeyd'in ve etbânın hükmi-şer'îsi ne vecihledir?" (Mühimme Defteri, 1142/1729, dh.135/1523).

Buna göre, fetva İslam hukukunda "imama itaatten huruç" konusu üzerinden ele alınmış ve cevap olarak "Zeyd ve etbâ itaat-ı imamdan huruç etmiş olup bâğîlerdir, imâmü'l-müslimîn tarafından nasb olunan valiye ahali-i cezire inkıyad etmek vacibdir. Allahu a'lem" denilmiştir (Mühimme Defteri, 1142/1729, dh.135/1523).

Mısır Valisi'ne gönderilen hükümde de Padişah III. Ahmed, ecdadı tarafından fethedildiğine işaret ederek Cezayir, Tunus ve Trablusgarp'a beylerbeyi atama işinin kendi uhdesinde olduğunu ve ocaklardan bu hususta tam itaat beklediğini belirtmiştir. Ayrıca, şimdiye kadar ocağın kendi içinden seçtiği dayıları, beylerbeyi atayarak lütuf ve ihsanda bulunduğunu ancak beylerbeyiliğin de kanun-i kadime göre kayd-ı hayat şartıyla olmadığına bilinmesi gerektiğine vurgu yapan Sultan III. Ahmed, aslında otoritesine şerik kabul etmediğini göstermek ve nüfuzunu Garp ocaklarında da hissettirmek istemişti. Buna rağmen, Trablusgarp ve Tunus Ocakları üzerlerine gönderilen beylerbeyileri kabul etmişken Cezayir Ocağı kabul etmedi. III. Ahmed, 1725'te tehditlerine muhatap olan Trablusgarp ve Tunus Ocaklarına örnek olarak gösterdiği Cezayir Ocağı'nı 1729'da karşısına almak zorunda kaldı. Cezayir Ocağı için alınan tedbirler şunlardı. Ocak gemileri Devlet-i Aliyye limanlarına alınmayacak, gelirlerse gemilerine ve mallarına el konulup tayfaları hapsedilecek; devlet tarafından kendilerine artık mühimmat ve erzak yardımı yapılmayacak ve asker/levend toplamalarına da müsaade edilmeyecekti (Cevdet-Dâhiliye, 1142/1729, b.4373; Mühimme Defteri, 1142/1729, dh.135/1524).²⁶

Tunus'ta İktidar Mücadelesi ve Cezayir Ordusu'nun Tunus'a Girmesi: 1735

1705'te Tunus Beyi olan Hüseyin'in başlarda çocuğu olmamıştı. Bunun için kardeşinin oğlu Ali Bey'i veliaht gibi yetiştirmişti. Daha sonra çocuğu olunca yeğenini gücendirmemek için Payitahttan onun için beylerbeyilik istedi. 1726'da Ali Bey'e beylerbeyilik verildi. Fakat Ali Bey bu kudretsiz makamı

²⁶ Bu hüküm bir süre sonra terkin/iptal edilip Cezayir Dayısı ve Beylerbeyi Abdi Paşa görevinde kalmıştır (Mühimme Defteri, 1144/1731, dh.138/616).

az bulup Tunus'ta asıl hâkimiyeti temsil eden beylik makamını istiyordu. Hüseyin Bey, vaziyeti anlayınca isyan edip Tunus'un güneyine kaçmış olan yeğenin üzerine yürüdü. Hüseyin Bey'in galibiyeti üzerine yeğeni Ali Bey, oğlu Yunus Bey'le Cezayir tarafına kaçtı. Baba-oğul burada yakalanıp hapsedildi. Abdi Paşa Dayı, Ali Bey ve oğlunun tutulması karşılığında Tunus'tan 10.000 sekin (sequin/zecchino) alıyordu. Abdi Paşa'dan sonra Cezayir tahtına oturan İbrahim Paşa Dayı, Tunuslulardan vaat edilen parayı alamamaya başlayınca Ali Bey ve oğlunu serbest bıraktı. Ali Bey, Cezayir'de müttefikler edinip güçlenmişti. Tunus üzerine yürümek niyetindeydi. Hüseyin Bey, durumu öğrenince payitahta durumu arz etti. Payitahttan Cezayir ve Tunus'a emirler geldi. Cezayirliilerden Ali Bey ve oğlu Yunus'un yakalanıp İstanbul'a gönderilmeleri, Tunuslulardan da eğer Ali Bey ele geçmezse ittifakla üzerine varılıp cezalandırılması isteniliyordu. Ayrıca Ali Bey ve oğluna da hüküm yazılmış ve İstanbul'a gelmeleri emredilmişti (Mühimme Defteri, 1147/1734-5, dh.140/1349-1352; Cevdet-Dâhiliye Fonu, 1147/1735, b.13849). Fakat bu emirler tenfiz edilemedi. Cezayir Dayısı İbrahim, aksine yeğeni Küçük İbrahim'i 7.000 askerle Ali Bey'in yardımına yollamıştı. Kostantine Sancağı Bey'i de Ali Bey'e destek çıkınca karşılığında çıkan Tunus ordusu mağlup oldu. Hüseyin Bey ve oğulları Tunus'un güneyine çekildi. Yeğen Ali Bey Tunus'a girerek tahtı ele geçirdi. Payitaht, Ali Bey'i tanımakla beraber ocaklar arasındaki bu mücadeleden de rahatsız olduğunu iş'ar ediyordu (Mühimme Defteri, 1151/1738, dh.145/1194-1196; 1152/1740, dh.147/278-280).

Tunus-Trablusgarp Gerginliği ve Cezayir Ordusu'nun Tekrar Tunus'a Girmesi: 1756

1739 yılında Cerbe Adası sebebiyle Trablus ile Tunus'un arası bozuldu. Fetihden sonra Trablus'a bağlanan ada, 1613'te Tunus Eyaleti'ne bağlanmıştı. İktidarı ele geçiren Tunus hâkimi Ali Paşa, bir şeyhle idare edilen Cerbe'nin tam itaatini sağlamak istiyordu. Çünkü bu sırada adalılar Trablus'a bağlanma fikrinde idiler. Ali Paşa, Cerbe Şeyhi Said b. Musa'yı Tunus şehrine çağırarak otoritesi tanıttirmek istedi. Ancak Şeyh bir tertipten korkarak bu daveti reddetti. Bunun üzerine Ali Paşa Şeyh'ten iyice şüphelendi ve bu durumu Şeyh'in isyanına delil sayarak onu cezalandırmaya karar verdi. Bu işin görevlendirilen bir kişi Şeyh Said'i öldürünce Şeyh'in kardeşi Ahmed b. Musa Trablus'a kaçmak zorunda kaldı. Karamanlı Ahmed Paşayla görüşüp Cerbe adasının Trablus'a ilhakı fikrini öne sürdü. Fakat Ahmed Paşa, Tunus Beyi ile karşı karşıya gelmek istemiyordu. Teklifi reddetti. Cerbeli Ahmed b. Musa, me'yus olsa da boş durmadı. Trablus'taki bazı kabilelerle görüşüp onların desteğiyle bir ordu hazırladı. Niyeti Cerbe'yi geri almaktı. Ali Paşa'nın adaya atadığı yeni Şeyh, üzerine gelen kalabalık orduyu duyunca Sefakus'a kaçtı. Hemen Ali Paşa'dan yardım istedi. Hızla harekete geçen Tunus ordusu Cerbe'de asi ordusuyla karşılaştı. Yaşanan kanlı savaşın ardından idare tekrar Ali Paşa'nın eline geçti. Savaşta öldürülen asilerin kafalarından piramit yapılmıştı. Bu kafatası piramidi, 1756 yılında Ahmed el-Murabıt tarafından

ortadan kaldırılmış ve Müslümanların kafaları gömülmüştür. 1742 Haziranında Karamanlı Ahmed Paşa'nın yaptığı bir katliam ocakları yeniden karşı karşıya getirdi. Eski Cezayir Dayısı Abdi Paşa'nın oğlu ve yeni dayı Baba İbrahim'in de akrabası olan Mehmed adlı biri Hac'dan dönüyordu. Trablus şehrine gelip kafilesiyle çadır kurmuştu. Gece yarısı Ahmed Paşa'nın adamları bu kafiyele saldırarak Mehmed'le beraber bütün adamlarını katletti. Ardından kafiledeki değerli koşumları olan 200 adet soylu atı, 250 deveyi ve 500-1000 kadar yatağanı da ganimet sayarak gasp ettiler. Bu ağır suçun akabinde Tunus ve Cezayir'den tehditlerin gelmesi gecikmedi. İki ocağın birleşip Trablus üzerine yürüyeceği haberleri geldi. Karamanlı Ahmed Paşa, hazırlık yapmaya başladı. Fakat olay o şekilde kaldı. Rivayete göre Karamanlı Ahmed Paşa, Cezayir ve Tunus idarecilerinin iyiliği için böyle bir şey yaptığı söyleyerek üzerine gelecek askerden kurtulmuştu. Nitekim Cezayir Dayısı İbrahim, öldürülen el-Hac Mehmed'i saltanatına bir rakip olarak görüyor ve ondan kurtulmak istiyordu. Tunus Beyi de aralarındaki husumet sebebiyle el-Hac Mehmed'den hoşlanmıyordu. Sonuçta Karamanlı Ahmed'in gasp ettiği mallar elinde kalmış; üzerine yapılacak seferden de kurtulmuştu. (Feraud, 1994, s. 299-301; Taş, 2016, s.189-191).

Trablusgarp Beylerbeyi Karamanlı Ahmed Paşa 1745 yılında vefat edince yerine oğlu Mehmed geçmişti. Genç olmasına rağmen babasının sağlığında üstlendiği görevler dolayısıyla vilayet işlerine aşina idi. Fakat yine de kendisine karşı komplo tertiplerinden kurtulamadı. Kendisinin yerine kardeşi Mahmud Bey'i tahta geçirmek için komplo hazırlama ithamıyla Hasan Kâhya (Hasan el-Ahmer) ve oğlu Sîdî Ahmed'i daha valiliğinin ilk günlerinde idam ettirdi. Bir sonraki yıl ise aralarında akrabalık bağı bulunmasına rağmen Bahriye reisi ve oğlunu astı (Feraud, 1994, s.309-310; Rossi, 1974, s.294).²⁷ Trablus korsanları Akdeniz'de faaliyetlerine devam ediyor ve yüklü ganimetle şehre dönüyorlardı. Ahali korsanlığın başarısına gıpta ederken Paşa, sıkıntılıydı. Zira dâhilde az bir vakit önce meydana gelen gibi başka isyanlar çıkabilirdi. Hasan Kâhya'nın öldürülen oğlundan başka iki oğlu daha vardı. Bu iki kardeş, idamlar sırasında memlekette değildi. Babalarının ve kardeşlerinin idamını öğrendiklerinde intikam almak için harekete geçtiler. Kardeşlerden biri 500 Türk ile beraber Kahire taraflarından Trablus üzerine yürüdü. Yolda onlara başkaları da katıldı. Diğer kardeş ise Tunus ordusundan destek aldı. Mehmed Paşa'nın şansı yaver gitti. Zira memlekette Araplar ile Türkler arasında bir husumet vardı. Sirt Arapları, Mısır'dan Trablus'a doğru gelen asi ordusunu durdurarak savaşa girişti. Hasan Kâhya'nın diğer oğlunun Tunus üzerinden Trablus'a gelmesi de mümkün olmadı. Cezayir ile Tunus arasında o sıralar yaşanan mücadele buna mani oldu. Cezayir Dayısı Küçük İbrahim Paşa, Tunus Beyi

²⁷ Feraud verdiği bilgilere göre Bahriye Reisi, Mehmed Paşa'nın amcasının oğlu; karısı da Paşa'nın kız kardeşiydi.

Ali Paşa ile düşman iken Trablus Paşasıyla dosttu. Bu sebeple Tunus'tan Trablus'a asker gönderilmesine engel olmak için Cezayir'den Tunus üzerine yürüdü (1746). Tunus askeri mecburen yönünü doğudan batıya çevirip Cezayirlilerle savaşa tutuştu (İlter, 1937, s.46-47,155).

Cezayir ordusunda önceki Vatan Beyi Hüseyin'in oğulları Mehmed ve Mahmud Beyler de vardı. Kostantine Beyi, Tunus Beyi Ali Paşa ile iyi geçiniyordu. Ancak Cezayir Dayısı, Tunus üzerine yürümesini emredince gönülsüzce ilerledi. Elkefi alan Cezayir ordusunda tefrika çıkınca, daha fazla ilerlemeyerek ordu geri döndü. Ali Paşa, Hüseyin Bey oğullarından kurtulmuştu ama bu sefer kendi çocukları arasında iktidar mücadelesi başladı. Yunus Bey babası Ali Paşa ve kardeşi Mehmed'e karşı isyan başlattıysa da mağlup olmaktan kurtulamadı. Ali Paşa, Tunus Beylerbeyiliği'ne devam edip oğlu Mehmed'i de Vatan Beyi yaptı. Cezayir'de ise Tunus tahtında hak iddia eden Hüseyin Bey oğulları ile Ali Paşa'nın asi oğlu Yunus Bey bulunmaktaydı. 1754'de Cezayir Dayısı olan Ebuseb'a Ali Paşa, Hüseyin Bey oğullarını Kostantine sancağı askerleriyle destekleyip Tunus üzerine sevketti. 1756'da Hüseyin Bey oğulları, Cezayir askerinin de desteğiyle Ali Paşa ve oğlu Mehmed'i öldürüp Tunus tahtını ele geçirdi. Hüseyinler Tunus'a geri dönmüş oldular. Aileden önce Mehmed Bey (1756-1759), sonra Ali Bey (1759-1782), ardından Hammude Bey'in idaresinde (1782-1814) Tunus en parlak devrini yaşadı. Hammude Bey, 1795'te iki yıldır Trablus tahtını gasp eden Cezayirli Ali'ye karşı payitahtın muhalefetine rağmen Karamanlıları destekleyip iktidarı tekrar ele geçirmelerine de yardım etmişti. Güçlenen Tunus Ocağı, 200 yıldır devam eden Cezayir egemenliğinden de Hammude Paşa döneminde 1807'de kurtuldu.

Sonuç

Garp Ocakları, Osmanlı Devleti'nin Akdeniz'deki sınır muhafızlarıydı. Fakat merkezden çok uzakta olmaları payitahtın bu ocaklar üzerinde tam bir hâkimiyet kurmasını engelliyordu. Ocakların 16. yüzyıl sonlarından itibaren idari yapısı çatırdamaya başladı. Payitahtın gönderdiği beylerbeyiler artık asıl otoriteyi temsil etmiyor; asker üzerinde ve yerli halk üzerinde nüfuz kuramıyorlardı. Sadece ocakların hukuken Osmanlı Devleti'ne merbutiyetine işaret ediyorlardı. Esas olarak yeniçerilerin ve denizcilerin desteklediği Dayılar ve Beyler ocakların asıl hâkimleri oldular. Cezayir'de bu yapı 1830 Fransız işgaline kadar devam etti. Bu açıdan payitahttan Paşalık da alsalar ocak hâkimleri 17. yüzyıldan itibaren gerçek otorite sahibi oldukları gösteren unvanları tercih ediyorlardı. Cezayir'de "Dayı"; Tunus'ta "Bey" ve Trablusgarp'ta "Paşa" unvanını kullandılar.

Ocakların payitahttan kopmaları, kendi içlerinde bütün unsurların tanıyacağı ve birbirleriyle ilişkilerinde payitahtın temsilcisi olarak ortaklaşa kabul edecekleri beylerbeyi gibi nüfuzlu bir otorite bırakmamıştı. Her ocakta bulunan ve payitaht tarafından atanmış nüfuzlu bir beylerbeyi, hem ocak içerisindeki bütün unsurların ortaklaşa itaatini temin ediyor hem de

ocakların birbirleriyle ilişkilerinde payitahtın istediği birlik ve bütünlüğü temin edecek politikaları takip ediyordu. Böyle beylerbeyilerin olmaması ve ardından ocaklıların kendi içlerinden hâkimler seçmesi, bir taraftan ocakların içerisinde iktidar mücadelesini tetikledi; diğer taraftan bu iktidar mücadelesi komşu ocaklara sirayet edip üç ocağın birbirine hücumuna ve birçok Müslümanın kanının akıtılmasına, mamur beldelerin de harap olmasına sebep oldu. Ocaklardaki bu yeni idare tarzı oturana kadar bunun pek çok acı tecrübeleri görüldü. Avrupa devletlerinin ocaklar üzerindeki nüfuzunun ve ocaklarla yaptıkları antlaşmalardaki ocakların birlik ve bütünlüğünü bozan maddelerin de bu sürece büyük tesiri oldu.

Payitahtın ocaklar arasındaki mücadeleyi bertaraf etmek için uyguladığı temel politikaya bakacak olursak; bir kere Payitaht güçle yani donanma gönderip ocakları tedip etmekten acizdi. Bunun için farklı yöntemler kullanmayı tercih etti. İlk olarak ocak idarecilerine ayetler ve hadislerle dolu nasihatler içeren hükümler yazıldı. Eğer nasihatlere uyulmazsa tehdit olarak padişahın bedduasına mazhar olacakları belirtildi. Tabii ki bu hükümler nafiz olmadı. Ardından iktidarı ele geçirene beylerbeyilik verilerek nüfuzunu artırma ve tek başlı bir yönetim oluşturulmak istendi. Bunda da sıkıntılar yaşanınca bir cezalandırma usulü olarak beylerbeyilik verilen ocaklıyı azledip payitahttan beylerbeyi gönderilmeye çalışıldı. Bu teşebbüs ocaklarda makbul karşılanmadı; 1708'de Tunus, 1711-1712'de Trablus ve 1729'da Cezayir bu teşebbüse sert tepki gösterdi. Neticede ocakların dediği oldu. Diğer taraftan payitaht ocakların itaatsizliğinde onların Anadolu kıyılarından levend tahririne ve diğer Osmanlı limanlarında ticaret yapmalarına sınırlamalar getiriyor; bazen bunları külliye yasaklıyordu. Fakat bu yasaklamalar da çok uzun sürmedi. Zira ocakların tamamen güçsüz düşüp düşman eline geçmesinden de korkuluyordu. Aynı zamanda ocakların Osmanlı ordusunun deniz seferlerine katılması ve donanmayı desteklemeleri emredilerek bu yolla ocakların merkezi otoritenin emri altına alınıp devlete itaatleri ve bağlılıkları pekiştirilmeye çalışıldı. Yine bu yolla ocaklıların bir arada savaşmalarıyla aralarındaki ülfetin/kaynaşmanın artacağı umuldu. Ancak bütün bu tedbirler istenen neticeyi vermedi.

Nihayet 18. yüzyıl ortalarından itibaren yerli unsurların dâhil olduğu bu yeni idare tarzı kendiliğinden rayına oturdu ve güçlü ocak hâkimlerinin uzun süren idarelerinde nispeten bir sükûnet ortamı oluştu. Ocakların çekişmeleri azaldı. Fakat bu ocakların birbiriyle büsbütün dayanışma içerisinde olduklarını da göstermez. Aksine ocaklar sınırları belli birer devlete dönüşmüş; yerli halkla dışarıdan gelen unsurların kaynaşması tamamlanmış ve ocaklarda birbirinden farklı yeni bir siyasi-iktisadi-sosyal yapı oluşmuştur.

19. yüzyıl başlarında ise Kuzey Afrika'da Türk askeri gücü büyük ölçüde yok olmuştu. Artık idare ve askeriye Kuloğullarına ve yerli unsurlara dayanıyordu. Osmanlı Devleti'nin her tarafında isyanlar ve bağımsızlık

talepleri yükselirken Müslümanların birliği de çatırdıyordu. Avrupa devletleri ise Viyana Kongresi (1815) sonrası birlik ve bütünlüğünü artırmıştı. Kuzey Afrika'da yeniden 16. yüzyıl başlarındakine benzer bir duruma dönüldü ve Hristiyan Avrupa orduları adım adım Kuzey Afrika'yı sömürgeleştirdi. Netice olarak, Kuzey Afrika Müslümanlarının sırtını yaslayacağı güçlü bir İslam halifesi ve güçlü bir hilafet ordusu/donanması olmamasının bu duruma sebebiyet verdiği söylenebilir. Diğer taraftan 18. yüzyılda ocaklar arasında yaşanan rekabetin ardından oluşan yapının, 20. yüzyılda (sömürgecilik sonrasında) kurulan bağımsız Kuzey Afrika devletlerine zemin teşkil ettiği de düşünülebilir.

Kaynakça

- Bostan, İ. (2006). Kadırgadan Kalyona. *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği* (2. Baskı) içinde (ss.183-206). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Çetin, A. (1996). Garp Ocakları. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, XIII, 382-386.
- el-Mîlî, Mübârek b. Muhammed el-Hilâlî (1938-1940). *Târîhu'l-Cezâir fi'l-Kadîm ve'l-Hadîs* (c.3). Cezayir: Mektebetü'n-Nahdati'l-Cezâiriyye.
- en-Nâib, A. (1317). *el-Menhelü'l-Azb fi Târîhi Trablus el-garb* (c.1). Daru'l-Hilâfeti'l-Aliyye (İstanbul): Cemal Efendi Matbaası.
- ez-Zâvî, T. A. (1968). *Mu'cemü'l-Büldâni'l-Lîbiyye*. Trablus: Mektebetü'n-Nur.
- Feraud, C. (1994). *Haaviyyâtü'l-Lîbiyye (Annales Tripolitaines)* (3. Baskı). Ar. Çev. Muhammed Abdülkerim el-Vâfi, Bingazi: Câmîatiü Karyunus.
- İbn Ebî Dinar (1286). *Kitâbü'l-Munis fi Ahbâri İfrikiiyeti ve Tûnis*, Tunus.
- İbn Galbun, Muhammed b. Halil (1998). *et-Tezkâr fi men meleke Tarablus ve mâ kâne bihâ min ahbâr*, thk. Eymen el-Buhayrî, Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sakâfiyye.
- İlter, A. S. (1937). *Şimâlî Afrika'da Türkler* (c.2). İstanbul: Vakit Gazete Matbaa Kütüphanesi.
- İnalçık, H. (2003). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çađ (1300-1600)*. Ruřen Sezer (çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kılıç, O. (2001). Ocaklık Sancakların Osmanlı Hukukunda ve İdari Tatbikattaki Yeri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11/1, 257-274.
- _____ (2010). 18. Yüzyıl Osmanlı Eyalet ve Sancak Tercihatinin Sistematik Tetkiki. *XV. Türk Tarih Kongresi Bildiriler Kitabı 4. Cilt 1. Kısım* içinde (ss.1025-1044). Ankara: TTK.

_____ (2019). Kanuni Sultan Süleyman Devrinde Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı. Burcu Kurt (ed.). *Kanuni Sultan Süleyman Dönemi ve Bursa* içinde (ss.364-406). Bursa: Osmangazi Belediyesi Yayınları.

Maksudoğlu, M. (1967). Tunus'ta Dayıların Ortaya Çıkışı. *AÜİF Dergisi*, XIV, 189-202.

_____ (1968). Tunus'ta Hâkimiyetin Dayılardan Beylere Geçişi. *AÜİF Dergisi*, XV, 173-186.

_____ (1986). Tunus'un Osmanlı Devletinden Ayrılması. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4, 137-169.

Mantran, R. (yay. yön.) (2011). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I: Kuruluş ve Yükseliş Yılları*. Server Tanilli (çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Moalla, A. (2004). *The Regency of Tunis and The Ottoman Porte, 1777-1814*. London and Newyork: RoutledgeCurzon.

Mühimme Defteri (BOA,A.DVNS.MHM.d.), Defter Numarası/Hüküm Numarası: 99/149-150 (Cezayir), Tarih: Rebiülevvel 1101 / Aralık 1689-Ocak 1690.

Mühimme Defteri, 99/151-152 (Tunus), Rebiülevvel 1101 / Aralık 1689-Ocak 1690.

Mühimme Defteri, 99/153-154 (Trablusgarp), Rebiülevvel 1101 / Aralık 1689-Ocak 1690.

Mühimme Defteri, 99/296, Evâil-i Cumâdelûlâ 1101 / Şubat 1690.

Mühimme Defteri, 102/546, Evâil-i Cumâdelûlâ 1103 / Ocak 1692.

Mühimme Defteri, 104/977, Evâhir-i Receb 1104 / Mart-Nisan 1693.

Mühimme Defteri, 104/982, Evâhir-i Receb 1104 / Mart-Nisan 1693.

Mühimme Defteri, 105/333, Evâsıt-ı Cumâdelûlâ 1106 / Aralık 1694- Ocak 1695.

Mühimme Defteri, 105/334-335, Evâsıt-ı Cumâdelûlâ 1106 / Aralık 1694- Ocak 1695.

Mühimme Defteri, 105/ 336, Evâsıt-ı Cumâdelûlâ 1106 / Aralık 1694- Ocak 1695.

Mühimme Defteri, 105/337-338, Evâsıt-ı Cumâdelûlâ 1106 / Aralık 1694- Ocak 1695.

Mühimme Defteri, 106/20, 25, Şaban 1106 / Nisan 1695.

Mühimme Defteri, 106/25, 26, 27, Evahir-i Şaban 1106 / Nisan 1695.

Mühimme Defteri, 111/1118, Evâhir-i Zilhicce 1111 / Haziran 1700.

Mühimme Defteri, 111/1734, 1735, Evâhir-i Şaban 1112 / Ocak-Şubat 1701.

- Mühimme Defteri, 111/1769 (Cezayir), 1770 (Trablusgarp), 1771 (Tunus), Evâsıt-ı Ramazan 1112 / 18 Şubat 1701.
- Mühimme Defteri, 112/230, 231, Evâil-i Receb 1113 / Aralık 1701.
- Mühimme Defteri, 112/416 (Cezayir), 417 (Tunus), 418 (Trablusgarp), Evâhir-i Şaban 1113 / Ocak 1702.
- Mühimme Defteri, 132/1054, Evâsıt-ı Ramazan 1137 / Mayıs 1725.
- Mühimme Defteri, 132/1055, Evâsıt-ı Ramazan 1137 / Mayıs 1725.
- Mühimme Defteri, 133/738, Evâil-i Ramazan 1138 / Mayıs 1726.
- Mühimme Defteri, 135/982, Evâil-i Şaban 1141 / Mart 1729.
- Mühimme Defteri, 135/1523, Evail-i Safer 1142 / Ağustos-Eylül 1729.
- Mühimme Defteri, 135/1524, Evail-i Safer 1142 / Ağustos-Eylül 1729.
- Mühimme Defteri, 138/616, Evâhir-i Cumadeluhrâ 1144 / Aralık 1731.
- Mühimme Defteri, 140/1349, Evâhir-i Receb 1147 / Aralık 1734.
- Mühimme Defteri, 140/1350, 1351, 1352, Evâil-i Zilhicce 1147 / Mayıs 1735.
- Mühimme Defteri, 145/1194, 1195, 1196, Evâsıt-ı Ramazan 1151 / Aralık 1738.
- Mühimme Defteri, 147/278, 279, 280, Evâhir-i Zilkade 1152 / Şubat 1740.
- Osmanlı Arşivi Ali Emiri Fonu Sultan III. Ahmed (BOA. AE.SAMD.III.), Belge Numarası: 12241, Tarih: Evâsıt-ı Şevval 1117 / Ocak-Şubat 1706.
- Osmanlı Arşivi Bab-ı Asafi Ruus Kalemi Defteri (BOA. A.RSK.d.), Defter Numarası: 1551, Sayfa Numarası: 47.
- Osmanlı Arşivi Cevdet Dâhiliye (BOA. C.DH.), Belge Numarası: 4373, Tarih: Evasıt-ı Muharrem (1)142 / 5-15 Ağustos 1729.
- Osmanlı Arşivi Cevdet Dâhiliye, 13849, Evâsıt-ı Zilhicce 1147 / Mayıs 1735.
- Osmanlı Arşivi Kâmil Kepeci Fonu Defterleri (BOA. KK.d.), Defter Numarası: 523-M, Sayfa Numarası: 46.
- Osmanlı Arşivi Tahvil (Nişan) Kalemi Defteri (BOA. A.NŞT.d.), Defter Numarası: 1355, Sayfa Numarası: 22, Tarih: 25.C.1130 / 26 Mayıs 1718.
- Özcan, A. (yay.haz.) (2000). *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/ 1688-1704)*. Ankara: TTK.
- Özkan, S. H. (2011). XIII. Yüzyıl Başlarında Kuzey Afrika. *Avrasya Etüdlere Dergisi*, 40 (Afrika Özel Sayısı), 287-300.
- Rossi, E. (1974). *Libya münzü'l-Fethi'l-Arabî hattâ sene 1911*. Ar. Çev. Halife Muhammed et-Tillîsî, Beyrut.
- Taş, A.E. (2016). *Osmanlı Garp Ocaklarından Trablusgarp Eyaleti: Karamanlılar Dönemi 1711-1835*. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

